

DOKTORANDSKÉ PŘÍSPĚVKY

Pojetí lidské přirozenosti a její význam v kontextu práva na život

Darina Popovičová*

Úvod

Otázky práva na život jsou stále aktuální, o čemž svědčí i současná celospolečenská diskuse. V dnešní demokratické společnosti je samozřejmostí, že jednotlivci otevřeně prezentují svá stanoviska a přispívají tak do diskuse o právu na život. Z analýzy této diskuse je zřejmé, že nalezení shody v otázkách míry ochrany lidského života především v jeho anonymních formách (v prenatálním vývoji) je téměř nereálné. Důvodem kontroverznosti tohoto diskursu je podle mého názoru zřejmá neslučitelnost dvou protichůdných názorových proudů, představujících dva dominantní přístupy k otázkám práva na život. Jde o proud liberální a konzervativní. Společnost si v otázkách ochrany lidského života položila neřešitelný úkol spočívající ve vyřešení otázky, zda prosazovat nedotknutelnost lidského života, nebo dát prostor svobodě volby jakéhokoliv zásahu i vůči životu samému.

V druhé polovině 20. století však přichází nové impulsy, které otevírají nové a zcela kontroverzní diskuse o právu na život a nutnosti jeho ochrany. Příčinou je prudký rozvoj vědy a techniky, který otevřel člověku nové možnosti ovládnutí přírody i biologické kontroly vlastní existence. Zároveň přinesl s sebou i nová nebezpečí, ohrožující existenci lidstva na této planetě a narušil i tradiční personální pojetí lidského života, jeho úctu k životu a vědomí povinnosti vůči budoucím generacím.¹ To, co nás dnes staví před nová dilemata, je úroveň dnešního vědeckého poznání a možnosti jeho využití. Úvahy o právu na život a o lidském životě vůbec tak získaly na aktuálnosti především v důsledku aplikace biomedicínských technologií, které dávají možnost zcela zásadním způsobem ovlivňovat přirozený průběh lidského života a zasahovat do samotné lidské přirozenosti.

Hlavním smyslem v problematice ochrany lidského života proto není vyřešení otázky, zda bezpodmínečně

chránit lidský život od jeho početí nebo připustit liberální přístup k ochraně života, ale naopak bychom se spíše měli ptát, zda jsme oprávněni zasahovat do lidské přirozenosti, a co lze touto přirozeností chápat.

Lidská přirozenost je pojem, jenž má proto svůj nezastupitelný význam v diskusi týkající připustnosti některých medicínských zásahů. Jde o určující pojem v problematice přístupu k lidskému životu a chápání jeho podstaty. Je však potřeba si připustit, že jeho chápání je do jisté míry ve společnosti zdeformováno a vede k poruchovému chování ve vztahu k hodnotám týkajících se lidského života a práva na život.

1. Pojetí lidské přirozenosti v dějinách myšlení

Problematika podstaty lidské přirozenosti je základem otázky po původu člověka, jeho podstatě a smyslu jeho bytí. Snaha o pochopení tohoto pojmu provází dějiny myšlení již od samého počátku. Pochopitelně nacházíme v průběhu dějin různá vysvětlení podstaty lidské přirozenosti.

1.1 Pojetí lidské přirozenosti v antické filosofii

Snahu o pochopení podstaty lidské přirozenosti lze zaznamenat již v antické filosofii. Pojednání o koncepci lidské přirozenosti nabízí již tzv. hippokratovské spisy, které patří k nejstarším a nejzajímavějším dokladům o diskusi na téma lidské přirozenosti.² Z uvedených hippokratovských spisů vyplývá, že lékaři té doby chápali „lidskou přirozenost“ jako jistý normativní stav víceméně totožný se zdravím. Pro naplnění účelu lékařského umění, tedy pro schopnost pečovat o lidské zdraví, je podle těchto výkladů nutné znát, co je předmětem takové terapie, čili co je přirozenost člověka, a cíl tohoto

* JUDr. Darina Popovičová, asistentka soudce Nejvyššího soudu České republiky, doktorandka na Katedře právní teorie Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno, darina.popovicova@centrum.cz.

¹ ONDOK, Josef Petr. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. 1. vyd. Praha: Triton, 2005. s. 11.

² BARTOŠ, Hynek. Koncept lidské přirozenosti v hippokratovském lékařství. In: CHVÁTAL Ladislav, HUŠEK Vít. „Přirozenost“ ve filosofii minulosti a současnosti: sborník z konference Centra pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. s. 9.

snažení, tedy zdraví jako optimální stav lidské přirozenosti.³ Je tedy zjevné, že lidská přirozenost v tomto pojetí je spojována výhradně se zdravím člověka v jeho biologické podstatě, přičemž poznání lidské přirozenosti je nutným předpokladem úspěšné léčby. Z toho rovněž vyplývá, že o lidské přirozenosti může z hlediska tohoto pojetí kvalifikovaně hovořit pouze lékař. Přirozeností člověka a přirozeností obecně se tedy zabývali převážně hippokratovští lékaři, neboť byli přesvědčeni, že ten, kdo chce správně léčit, musí nejdříve rozpoznat lidskou přirozenost. Lékaři tak dekomponovali člověka na elementy. Těmito konstitutivními prvky lidského těla jsou podle nich šťávy, protože právě s nimi přicházeli v průběhu své praxe nejčastěji do kontaktu. To určuje i specifické potřeby člověka ve vztahu k životosprávě.

Uvedené chápání lidské přirozenosti z hlediska toho, co „je člověk ve vztahu k jídlům, nápojům a jiným činnostem“, je zjevně redukcionistické. Zcela opomíjí duševní život člověka a redukuje pojem lidské přirozenosti na fungování zdravého těla.⁴ Tento přístup však není v období antické filosofie jediným a už vůbec ne dominantním pojetím lidské přirozenosti.

Pojetí lidské přirozenosti můžeme zaznamenat i u dalších významných filosofů té doby, a to u Aristotela a Platóna. Aristoteles chápal lidskou přirozenost jako jednotu tělesnosti a duševnosti člověka. Duše je v jeho pojetí formou těla a ta určuje všechny podstatné vlastnosti a schopnosti člověka. To, co odlišuje člověka od všech ostatních forem živých organismů je tzv. aktivní rozum, kdežto ostatní organismy disponují pouze pasivním rozumem. Rovněž Platónovo pojetí lidské přirozenosti přisuzuje člověku výjimečné místo ve světě všech ostatních organismů. Je to podle něj dáno tím, že lidská duše dlela ve věčné říši idejí před tím, než byla vtělena do lidského těla, tělo je tak vězením duše.

Teorii o podstatě lidské přirozenosti nalezneme též u stoické filosofie. Stoikové ve svém pojetí vycházejí z aristotelovského teleologického pojetí lidské přirozenosti, liší se však ve způsobu určení krajních bodů, mezi nimiž se odehrává uskutečňování lidské přirozenosti. V jejich pojetí je vyzdvihnuta přirozenost celku, tedy příroda, která uděluje člověku první impuls, jímž je při svém zrození vybaven schopností nahlédnout vlastní konstituci. Projevem tohoto sebeosvojení je pud sebezáchovy. Rozhodujícím je však podle stoiků nabytí rozumu. Teprve racionalizací vlastní duše se člověk stává plně člověkem, přičemž pro stoiky je to proměna kompletní, zahrnující celou duši, neboť stoici v souladu se

svým pojetím přírody jako jednotného racionálního principu nevidí důvod, proč interpretovat vnitřní konflikty duše jako projevy jejích různých částí, jak je tomu u Platóna a Aristotela.

Stoická koncepce se též liší od té aristotelovské tím, že žít v souladu s přirozeností znamená totiž žít jak v souladu s přirozeností vlastní, tak v souladu s přirozeností celku. Právě tento druhý moment, ohled na přirozenost celku jakožto jednotný božský a racionální princip manifestující se v běhu světa, je to, co u Aristotela vzhledem k jeho odlišnému pojetí přírody chybí a co dává stoickému naturalismu jeho specifčnost.⁵

Koncepce lidské přirozenosti se v antické filosofii lišily, někdy značně a v jiném případě lze nalézt alespoň podobný teoretický základ, jako v případě stoické a aristotelovské koncepce lidské přirozenosti.

1.2 Lidská přirozenost z hlediska křesťanského myšlení

I v dějinách křesťanského myšlení nacházíme různé přístupy k lidské přirozenosti, a to především v dílech křesťanských myslitelů. Jedním z nejvýznamnějších představitelů křesťanského myšlení je bezesporu Tomáš Akvinský, italský teolog a filosof.⁶ Jako křesťanský myslitel klade ve svých úvahách zřetelný důraz na poznání dobra a směřování k vyšším nadpozemským cílům, resp. k Bohu. Tím, co je typické pro Tomáše Akvinského, jakož i většinu křesťanských myslitelů, je, že pohlížejí na člověka nikoli pouze jako na autonomní subjekt, který je sám původem svých činů, ale jako na Boží obraz, který svým jednáním může a má realizovat vztah ke svému vzoru.⁷

V jeho pojetí je základem přirozenosti člověka rozum. Cokoli je proti rozumu je proti přirozenosti člověka. Dobro člověka, pokud je člověkem, spočívá v tom, že rozum dosahuje dokonalosti v poznání pravdy a že podřazené síly snaživé jsou vedeny pravidlem rozumu. Neboť lidství člověka je podle Tomáše Akvinského dá-

⁵ MIKEŠ, Vladimír. *Scala naturae u starých stoiků*. ve sborníku: CHVÁTAL Ladislav, HUŠEK Vít. „Přirozenost“ ve filosofii minulosti a současnosti: sborník z konference Centra pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty. 1. vyd.. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. s. 44–48.

⁶ Ačkoli Tomáš Akvinský metodicky přísně odlišuje teologii a filosofii, vyskytují se takřka ve všech jeho dílech prvky obou disciplín. Viz. BLECHA, Ivan a kol. *Filosofický slovník*. 2. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. s. 413.

⁷ NĚMEC, Václav. *Přirozený zákon podle Tomáše Akvinského*. ve sborníku: CHVÁTAL Ladislav, HUŠEK Vít. „Přirozenost“ ve filosofii minulosti a současnosti: sborník z konference Centra pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty. 1. vyd.. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. s. 135.

³ Tamtéž, s. 22.

⁴ DANĚŠ, Jaroslav. Kritická diskuse o pojmu lidské přirozenosti v hippokratovském spisu Peri archeiés iétrikés. In: CHVÁTAL Ladislav, HUŠEK Vít. „Přirozenost“ ve filosofii minulosti a současnosti: sborník z konference Centra pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty. 1. vyd.. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. s. 24–28.

no tím, že je mocen rozumu.⁸ Lidská přirozenost je podle něj dvojího druhu: tělesná a duchovní. Cílem člověka je rozhodnout se pro duchovní přirozenost prostřednictvím proměny své mysli ve znovuzrození a návratu na cestu k životu, k sobě a k Bohu.⁹ Lidské jednání Tomáš Akvinský chápe právě jako způsob, jímž stvořené bytosti, které jsou vybaveny rozumem a svobodnou vůlí, samy sebe zdokonalují, a tak se navracejí k Bohu. Rozumem nadaný tvor, na rozdíl od nerozumných tvorů, má podíl na věčném zákoně vyšším a vznešenějším způsobem, protože Boží prozřetelnosti pouze nepodléhá, ale sám se na ní aktivně podílí tím, že přejímá péči o svůj vlastní úděl, o úděl lidské společnosti i jiných tvorů.¹⁰

Pojetí lidské přirozenosti u Tomáše Akvinského tedy vychází z toho, že bytost nadaná schopností praktického rozumu má určitou bytostnou strukturu, tedy „přirozenost“, která ukládá míru a hranici tihnutím její vůle, takže určité cíle a sklony lze rozpoznat jako odpovídající této struktuře, a v tomto smyslu mohou být označeny za „přirozené“.¹¹

Podle Tomáše Akvinského má lidská přirozenost různé vrstvy, jímž odpovídá řád různých sklonů. Základní vrstvu přirozenosti přitom tvoří ta, která je společná se všemi substancemi. Touto společnou vrstvou je tendence k uchování svého vlastního bytí. V souladu s tímto sklonem praktický rozum nahlíží jako přirozeně dobré vše, co slouží uchování bytí člověka. Druhou vrstvou lidské přirozenosti je ta, kterou sdílí s ostatními živými bytostmi, s nimiž má společnou především tendenci k uchování rodu. Praktický rozum v tomto ohledu nahlíží jako dobré vše, co slouží uchování rodu, jako je rozmnožování nebo výchova potomků. Poslední vrstvou lidské přirozenosti je přirozenost rozumová, která je vlastní pouze člověku. Jako rozumová bytost má člověk přirozený sklon poznávat pravdu – což v důsledku znamená poznávat pravdu o Bohu jako principu a cíli, jenž dává smysl naší skutečnosti – a žít ve společnosti.¹² Člověk tak má na základě praktického rozumu dospět k poznání pravidla, jenž mu káže vyvarovat se nevědomosti a neubližovat druhým.

Tomáš Akvinský v souladu s Aristotelem chápe osobu jako partikulární typ živé bytosti obdařené zá-

kladními duchovními schopnostmi racionálního myšlení a svobodného rozhodování, který zůstává týž přes všechny individuální a kulturní rozdíly.¹³ Pojetí lidské přirozenosti u Tomáše Akvinského vykazuje bezesporu vysokou míru promyšlenosti a propracování celé koncepce.

1.3 Pojetí lidské přirozenosti z hlediska novověké filosofie

Rovněž i v období novověku se filosofové tázali po podstatě lidské přirozenosti. Pro demonstraci toho, k jakým závěrům myslitelé období novověku dospěli, využiji v následující kapitole myšlenky dvou filosofů, kteří patří k těm nejvýznamnějším filosofickým představitelům té doby a kteří měli bezesporu i vliv na další vývoj filosofie obecně.

Na prvním místě se budu v tomto výkladu věnovat úvahám významného představitele anglické osvícenské filosofie, jímž je David Hume. Již ve svých šestadvaceti letech napsal své nejvýznamnější dílo: „Pojednání o lidské přirozenosti“.¹⁴ Toto dílo, vydané v letech 1739–1740 ve třech knihách, však přineslo autorovi nepřízeň recenzentů. Hume však s odstupem času vydává jednotlivé knihy znovu, avšak v poněkud přepracované podobě.

David Hume vymezuje ve svém díle jako podstatu lidské přirozenosti jednak schopnost smyslové zkušenosti, která zprostředkovává představy, a schopnost rozumové činnosti, která tyto představy sdružuje a vyhledává mezi nimi souvislosti.¹⁵ Zdrojem lidského jednání jsou podle Huma afekty neboli city a dále vášně. O mravní hodnotě lidského jednání nerozhoduje potom rozum, nýbrž to, zda výsledky takového jednání vyhovují lidské přirozené touze po blaženosti. Mravní je tedy to, co je z tohoto hlediska užitečné, aniž by to nějak omezovalo zájmy a tužby druhých.¹⁶

David Hume je rovněž znám svým postojem k náboženství, které je podle něj rysem lidské přirozenosti. Náboženství považuje za projev lidských tužeb a úzkostí. Nevzniká podle něj z důvodů čistě intelektuálních, nýbrž z bázně. Navzdory tomu víru v zázraky odmítal. Byl dokonce obviněn z hereze, ale obhájil se tím, že je ateista a proto se na něj nevztahuje jurisdikce církve.¹⁷

⁸ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Přeložil Petr Rezek. Praha: Zvon, 1991. s. 191.

⁹ WEB KŘESŤANSKÉ MLÁDEŽE: POUTNÍCI. O lidské přirozenosti. [online] [citováno dne 10. 4. 2010]. Dostupné z: <<http://www.poutnici.com/o-lidske-prirozenosti.html>>

¹⁰ NĚMEC, Václav. *Přirozený zákon podle Tomáše Akvinského*. ve sborníku: CHVÁTAL Ladislav, HUŠEK Vít. „Přirozenost“ ve filosofii minulosti a současnosti: sborník z konference Centra pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. s. 139.

¹¹ Tamtéž s. 143.

¹² Tamtéž s. 143.

¹³ ONDOK, Josef Petr. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. 1. vyd. Praha: Triton, 2005. s. 32.

¹⁴ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Přeložil Petr Rezek. Praha: Zvon, 1991. s. 256.

¹⁵ BLECHA, Ivan a kol. *Filosofický slovník*. 2. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. s. 177.

¹⁶ GRANO SALIS. David Hume a náboženství. [online] [citováno dne 10. 4. 2010]. Dostupné z: <<http://granosalis.cz/modules.php?name=News&file=article&sid=3434>>

¹⁷ LOUŽEK, Marek. David Hume – klasik liberalismu. *CEVRO – liberálně konzervativní akademie* [online] [citováno

Dalším významným myslitelem, jehož myšlenky hrály důležitou roli ve filosofickém dialogu o lidské přirozenosti, je Immanuel Kant. Ačkoli byl David Hume velkým inspirátorem Immanuela Kanta, jejich pojetí lidské přirozenosti se značně lišilo. Zatímco Hume poukazoval na historickou proměnlivost mravních hodnot a na různorodost kulturního prostředí, v němž se lidská přirozenost různě rozvíjí, Kant se naproti tomu snaží odhalit trvajících mravní podstatu člověka. Je totiž přesvědčen, že lidská mravní přirozenost je stejná a že život v různých kulturách a dobách musí být vázán stejnými mravními zákony. Zákony lidské praxe však nejsou nějakou variantou přírodního zákona. Zákonům přírody podléhá lidská přirozenost, která je tradičně spojována se smyslovostí a tělesností. Proti ní stojí přirozenost rozumová, která je od „tělesné“ přirozenosti zásadně odlišná.¹⁸

O podstatě přirozenosti v Kantově pojetí se můžeme dovědět i z jeho nauky o ctnosti. Kant se v ní zabýval povinností člověka k sobě samému. K tomu uvedl, že člověk je na jedné straně smyslová bytost (čistě přírodní bytost, člověk jako jev), na druhé straně rozumová bytost, nadaná mravní svobodou (člověk o sobě). Povinnost k sobě podle Kanta znamená, že člověk jako mravně svobodný, dává zákon sám sobě jako bytosti smyslové.¹⁹ Z toho vyplývá, že člověk je sám sobě účelem a že cíle, k nimž je esenciálně zaměřen, jsou povinnostmi. „*Při konkretizaci maxim je nutno brát zřetel k antropologickým skutečnostem, k tomu, co je v lidském bytí přirozeně nelibovolné, tedy k požadavkům přirozenosti.*“²⁰ Podle Kanta je principem morality sebeurčení člověka, jeho autonomie. Vůle člověka není určena vnějšími účely a cíli, které on sám sobě určuje. Každé morální „Já“ představuje svébytný účel, a proto nemůže kterékoli lidské „Já“ být používáno druhými lidmi jako prostředek.²¹ Tím chce říci, že žádný člověk s poukazem na svou přirozenou podstatu nemůže být zneužit jako prostředek pro jiný účel, ale naopak vždy má být účelem pouze člověk sám.

dne 15. 4. 2010]. Dostupné z: <<http://www.cevro.cz/cs/cevro/revue/aktualni-cislo-on-line/2007/4/195384-david-hume-klasik-liberalismu.html>>

¹⁸ ŠMÍD, Jan. Přirozené právo na konci 20. století?. Díl 5. *Distance – revue pro kritické myšlení*. [online] Ročník 2000, č. 4. [citováno dne 13. 4. 2010]. Dostupné z: <http://www.distance.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=6&idc=427&Itemid=46>

¹⁹ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Přeložil Petr Rezek. Praha: Zvon, 1991. s. 307.

²⁰ ŠMÍD, Jan. Přirozené právo na konci 20. století?. Díl 5. *Distance – revue pro kritické myšlení*. [online] Ročník 2000, č. 4. [citováno dne 13. 4. 2010]. Dostupné z: <http://www.distance.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=6&idc=427&Itemid=46>

²¹ ONDOK, Josef Petr. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. 1. vyd. Praha: Triton, 2005. s. 33.

1.4 Chápání lidské přirozenosti v moderní vědeckotechnické době

Lidská přirozenost jako předmět především filosofického tázání neztratila svou aktuálnost ani v současné době. Příkladem toho je především práce myslitele a vědce Edwarda O. Wilsona, amerického profesora přírodních věd, zakladatele sociobiologie, který se zabýval lidskou přirozeností ve svém stejnojmenném díle „O lidské přirozenosti“, které vyšlo v roce 1978.

Wilson ve svém pojetí navazuje na Darwinovu teorii přírodního výběru, původ jednotlivých druhů spatřuje v genetické náhodě a ekologické nutnosti. Podle něj nemá žádný biologický druh cíl, který by přesahoval jeho samotného kromě toho, který je podmíněn imperativy jeho genetické historie. Lidská mysl je podle něj nucena volit na základě čistě biologického mechanismu, neboť je zkonstruována způsobem, který ji uzavírá do tohoto základního omezení. Vše ostatní, jako například kultura a víra, je podle něj adaptací na prostředí nebo na to, co bylo biologicky výhodné.

Podle tohoto autora je člověk výrazně ovlivněn svým vrozeným genetickým potenciálem a dodává, že morálka se vyvinula jako instinkt na biologickém základě. Je tedy zjevné, že podstatou lidské přirozenosti v tomto pojetí je biologicko-genetická danost, která podmiňuje vše ostatní v životě člověka. Vyjádřil přesvědčení, že obtížnost pochopení světa mimo nás tkví v tom, že lidský intelekt byl vyselektován na podporu přežití lidských genů, nikoli pro porozumění lidské duši či atomárnímu světu. Proto existují v lidské psychice různé typy cenzury a nevědomých motivací.²² Wilson je v tomto smyslu považován za zakladatele sociobiologie a tvrdí, že právě sociobiologie ukazuje opravdové motivy našich činů.

I v současné době je názírána lidská přirozenost například z teologického hlediska. V tomto ohledu je součástí lidské přirozenosti Boží záměr přítomný v procesu, který probíhá od začátku života oplodněním až k ukončení života smrtí. Každé individuum, každá osoba je objektem Boží lásky, která se k němu vztahuje a také se vůči němu projevuje individuálním způsobem.²³

Porozumění tomu, co je lidská přirozenost má značný význam pro etiku, a tedy pro pochopení, co je dobré a co špatné. I v tomto ohledu je nutné se ptát, jak tedy chápat lidskou přirozenost, abychom mohli vytěžit něco morálně závazného. Je zřejmé, že procesem narození nám bylo mnoho dáno, naše fyzická podstata včetně genetické výbavy, která významně ovlivňuje i prožívání člověka.

²² KOMÁREK, Stanislav. *Lidská přirozenost*. Praha: Vesmír, 1998. s. 48.

²³ ONDOK, Josef Petr. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. 1. vyd. Praha: Triton, 2005. s. 34.

Nabízí se tedy odpověď, že přirozené znamená vlastní člověku jako druhu. Co je ovšem lidské bytosti vlastní? Máme přirozenost odvozovat od biologické danosti, nebo je přirozenost jakýsi původní stav lidství, či stav harmonie s přírodou?²⁴ Odpovědí lze evidentně najít celá řada. S odkazem na předešlé kapitoly je zřejmé, že již celá řada myslitelů v průběhu historie se snažila postihnout uspokojující odpověď.

Rozbor jednotlivých racionálních argumentů ve prospěch zcela odlišných pojetí lidské přirozenosti nás vede k závěru, že zodpovězení této otázky je takřka nemožným úkolem, vycházíme-li z pouhého rozumu a omezené zkušenosti.²⁵

V současné době je již zcela překonána redukcionistická ryze biologická podmíněnost lidské přirozenosti, byť tímto přístupem zavání právě pojetí Wilsona, podle něhož genetická výbava určuje i další dimenze lidské přirozenosti. Přirozenost je však něco víc než soubor genetických daností. Lidskou přirozenost můžeme chápat jako něco daného, nevykonstruovaného, to co nás dělá tím, čím přirozeně jsme.²⁶ Mezi jednotlivé dimenze lidské přirozenosti tedy nepatří jen ta biologická, jakkoli je nepopíratelná, ale i psychologická (včetně rozumových schopností), sociální a spirituální (touha po poznání a pochopení vyšší moci, jež přesahuje lidské bytí).

2. Lidská přirozenost jako nedotknutelná hodnota

Dnešní moderní vědecko technická doba je typická výrazným pokrokem v oblasti vědeckého poznání. Moderní člověk se tak snaží využít nových poznatků k realizaci svých tužeb a přání. To co je nejvýznamnějším atributem moderní doby je bezesporu svoboda, v níž je člověk jediným a suverénním autorem svých činů. Člověk se tak s poukazem na svou svobodu často odmí-

tá podrobovat pravidlům daným vyšší autoritou, ať už Bohem, nebo přirozeností věcí. To co však člověka činí omezeným v jeho svobodě je příroda. Tento pocit nepsvobody žene člověka v touze po poznání, které ve svém důsledku znamenají obcházení zákonů přírody. Vzhledem k tomu, že svoboda člověka je objektivně omezena zákony přírody, vyvodili filosofové závěr, že člověk je svoboden pouze v myšlení, v němž spočívá všechna lidská důstojnost. Lidé jsou svobodní postulovat si ideály, avšak neumí je naplnit²⁷, v důsledku omezení přírodními zákony.

V průběhu 20. století jsme mohli zaznamenat překotný rozvoj v řadě vědních oborů, ať už jde o oblast výpočetní techniky či jiné oblasti. Jednou z nejdůležitějších vědeckých revolucí je bezesporu revoluce biologická, jejímž symbolem je rozluštění struktury DNA na počátku padesátých let a úspěšné dokončení projektu Lidský genom o půl století později. Tato revoluce má dalekosáhlé důsledky pro celé lidstvo a dotýká se samotné podstaty člověka. Kvůli biologické revoluci jsme nuceni od základu předefinovat naše pojetí lidství a znovu promyslet naše hodnoty.²⁸ Těmito průlomovými poznatky a jejich uplatňováním se otevřely dveře k obcházení zákonů přírody a zejména k zásahům do přirozenosti člověka. Tato situace znovu otevírá otázky po podstatě lidské přirozenosti, stejně tak je v tomto kontextu stěžejní etická otázka, jaké chování člověka je ještě dobré, a jaké je špatné.

Nové biomedicíncké technologie umožňují zásah do lidského života. Lidská přirozenost je v souvislosti s aplikací biomedicínckých technologií klíčovým pojmem, neboť pro rozpoznání toho, jaké biomedicíncké postupy jsou či nejsou žádoucí, je zásadní otázka, do jaké míry zasahujeme do lidské přirozenosti, a zda jsme vůbec oprávněni určitým způsobem zasahovat do lidské přirozenosti.

Věda se svými biotechnologiemi nám dává do rukou mocnou zbraň proti někdejší nutnosti. Je podstatné si uvědomit, že těmito biotechnologiemi může být přeprogramovaná, či ovlivněna naše biologická danost, tedy biologická přirozenost člověka. Český filosof Marek Petru se v souvislosti s otázkou podstaty lidské přirozenosti táže, je-li člověk více bytostí „spirituální“ než

²⁴ SKÝBOVÁ, Marie. *Ekologické zpochybnění přirozenosti*. ve sborníku: CHVÁTAL Ladislav, HUŠEK Vít. „Přirozenost“ ve filosofii minulosti a současnosti: sborník z konference Centra pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty. 1. vyd.. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. s. 198.

²⁵ SKÝBOVÁ, Marie. *Ekologické zpochybnění přirozenosti*. ve sborníku: CHVÁTAL Ladislav, HUŠEK Vít. „Přirozenost“ ve filosofii minulosti a současnosti: sborník z konference Centra pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty. 1. vyd.. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. s. 199.

²⁶ SKABRAHA, Martin. *Proč nejsem biotechnooptimistou*. ve sborníku: CHVÁTAL Ladislav, HUŠEK Vít. „Přirozenost“ ve filosofii minulosti a současnosti: sborník z konference Centra pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty. 1. vyd.. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. s. 226.

²⁷ PETRŮ, Marek. *O biologické situaci člověka*. ve sborníku: CHVÁTAL Ladislav, HUŠEK Vít. „Přirozenost“ ve filosofii minulosti a současnosti: sborník z konference Centra pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty. 1. vyd.. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. s. 204–205. Autor v tomto svém příspěvku přichází s pojmem pozitivní svobody a říká, že úkolem lidstva by mělo být nejen správně myslet (oblast, v níž je člověk svoboden), ale prakticky budovat prostor pro pozitivní svobodu. Autor je přesvědčen, že oním faktorem, který brání dosažení pozitivní svobody, jsou určité rysy naší biologické přirozenosti.

²⁸ PETRŮ, Marek. Je třeba vylepšovat člověka? *Časopis Vesmír* [online] [citováno dne 20. 4. 2010]. Dostupné z: <<http://www.vesmir.cz/clanky/clanek/id/2027>>

„materiální“, je pak nutné pohlížet na materiální substrát jako na něco posvátného, co nemůže být manipulováno?²⁹ Podle něj by mělo být posvátné a tudíž nedotknutelné pouze to, co za svaté prohlásíme. Domnívá se, že by to měly být spíše určité „duchovní“ entity než entity biologické. Podle zmíněného autora „člověka člověkem nedělá jeho tělo, nýbrž jeho mysl“.³⁰ Podle něj lidská přirozenost jako něco statického a normativního neexistuje. Je to spíše výsledek „nastávání“. Marek Petru tvrdí, že nejde o to, jaký člověk je, ale jaký chce, aby byl. Dále uvádí: „*Jestliže však určité hodnoty a ideje, které člověk bere za své, a nikoli jejich biologický substrát, jsou to, co je posvátné, čeho si člověk nadevše cení, a jestliže se některé z těchto hodnot dostávají do střetu s biologickým nebo jestliže kvůli biologickému substrátu nemohou být realizovány, pak je zcela namístě alespoň uvažovat o možnostech, jak zlepšovat biologického člověka*“.³¹

S tímto přístupem lze souhlasit. Člověka člověkem dělá nejen jeho mysl, ale i jeho tělo, tedy nelze popírat biologickou složku lidské přirozenosti. Zároveň si je potřeba uvědomit, že zásahy do této složky lidské přirozenosti mohou mít vliv i na ostatní dimenze lidské přirozenosti. To, zda jsou zásahy do lidské přirozenosti žádoucí či nežádoucí, by mělo být zjevné z možných důsledků takového jednání. Za situace, kdy by lidé mohli volně disponovat mocí nad biologickou podstatou jiných jedinců, přinejmenším by to zásadně ovlivnilo sociální a morální situaci ve společnosti. Pokud Marek Petru tvrdí, že není důležité, jaký člověk je, ale jaký chce, aby byl, je především podstatné si říci, že v případě biotechnologických zásahů často nejde o chtění dotyčného jedince, ale častěji o představy a chtění někoho jiného.

V kontextu této problematiky se musím přiklonit k názorům známého německého sociologa a filosofa Jürgena Habermase. Podstata jeho argumentace spočívá v přesvědčení, že biomedicínckými zásahy do genetické výbavy druhého člověka v situaci, kdy převážně jako nenarozený nemá možnosti rozhodnout o takovém zásahu či dát souhlas, podstatně narušuje nedotknutelný prostor osobní autonomie člověka.³² V této souvislosti

²⁹ Doc. Mgr. Marek Petru, Ph.D., filosof působící na katedrách filosofie filosofických fakult v Olomouci a Ostravě, externí spolupracovník Univerzitního centra pro bioetiku Lékařské fakulty MU v Brně.

³⁰ „PETRU, Marek. O *biologické situaci člověka*. ve sborníku: CHVÁTAL Ladislav, HUŠEK Vít. „*Přirozenost*“ ve filosofii minulosti a současnosti: sborník z konference Centra pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. s. 12.

³¹ Tamtéž s. 212.

³² Jürgen Habermas (1929), německý filosof a sociolog, čelný představitel frankfurtské školy a kritické teorie společnosti. Do diskuse o lidské přirozenosti a biomedicínckých technolo-

Habermas mluví o tzv. moralizaci lidské přirozenosti. Tu chápe ve smyslu sebeporozumění určitého rodově etického sebeporozumění, na němž závisí, zda se i nadále budeme pokládat za bezvýhradné autory svého životního příběhu a zda se můžeme vzájemně uznávat jako autonomně jednajících osoby.³³

V současné moderní společnosti spatřuji jako zásadní nedostatek, že to, co bylo vždy dané, a to, co tvoří podstatu lidské bytosti a tedy nedotknutelnou hodnotu, je nyní kvůli nové moci člověka spočívající ve schopnosti obcházet zákony přírody považováno za předmět svévolné manipulace. Přirozená podstata lidského bytí je tak zvěčňována. Podle mého názoru jde zjevně o projev konzumní společnosti, která v touze po uspokojování potřeb společnosti a jednotlivců využívá nové – foucaultovsky řečeno – biomoci, a tím instrumentalizuje život.

Závěr

Výraz přirozenost dostává specifický význam podle kontextu, v němž se používá, například jako protiklad nadpřirozeného nebo nepřirozeného, případně jako protiklad kultury či civilizace. Nejčastěji se však chápe přirozenost jako to, co nezávisí na svobodné volbě. Přirozené je tedy vše co existuje jako na člověku nezávisle dané, na rozdíl od umělého, které vzniká lidskou aktivitou³⁴, resp. to, co se odvíjí od lidské vůle.

Problematika podstaty lidské přirozenosti je jednou ze stěžejních témat filosofie. Snaha teoreticky postihnout podstatu lidské přirozenosti není ničím novým, nýbrž naopak je koncept lidské přirozenosti předmětem řady teoretických prací. Různá pojetí lidské přirozenosti můžeme nalézt již od dob antických myslitelů.

Touha experimentovat a poznávat nové a nové zákonitosti přírody dovedla vědce tak daleko, že je více než kdy jindy aktuální zabývat se otázkou zasahování do lidské přirozenosti či přirozenosti vůbec. Rozvoj vědy a medicíny totiž posunul hranici mezi tím, co je dáno od přírody, tím, čím jsme jako lidské bytosti přirozené, a tím, co vytváříme a ovlivňujeme, tedy prostorem svobody. Biomedicíncké technologie tedy značně rozšířily možnosti člověka zasahovat do lidské přirozenosti. O to aktuálnější a žádoucí je proto odpověď na otázku po podstatě lidské přirozenosti, neboť stěžejním problémem v diskusi o právu na život a jeho ochraně není to, zda je přednější svoboda volby zásahu nebo lid-

gích významně přispěl svým dílem: *Budoucnost lidské přirozenosti. Na cestě k liberální eugenice?*

³³ HABERMAS, Jürgen. *Budoucnost lidské přirozenosti. Na cestě k liberální eugenice?*. Přeložila Alena Bakešová. 1. vyd. Praha: Filosofia, 2003. s. 35.

³⁴ BLECHA, Ivan a kol. *Filosofický slovník*. 2. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. s. 333.

ský život jako nedotknutelná hodnota, ale zda jsme oprávněni zasahovat do lidské přirozenosti. Neměli bychom se tedy ptát ve smyslu aktuální společenské debaty, zda je optimální liberální či konzervativní přístup, nýbrž bychom se měli především tázat, zda jsme oprávněni takto zásadním způsobem zasahovat do přirozeného průběhu lidského života a do lidské přirozenosti.

S tím ovšem souvisí otázka, zda je obecně zřejmé, co je podstatou lidské přirozenosti, stejně tak, zda je lidská přirozenost chápána jako hodnota, a zda by měla být tato hodnota nedotknutelná. Je evidentní, že neexistuje uspokojivá odpověď na otázku, co je podstatou lidské přirozenosti. Lze však s určitostí konstatovat, že ryze biologické pojetí podstaty lidské přirozenosti nereflexuje všechny aspekty lidské bytosti a je proto překonáno. To, co člověka utváří, není jen jeho biologická složka, ale také sociálně kulturní prostředí.

Summary

Right of life is one of the fundamental human rights. Due to expansion of biomedical knowledge we are confronted with difficulties touching the questions of human life protection. There is very controversial discussion about human life protection and recency of this

debate increased especially due to new biomedical knowledge which can dramatically influence natural process of human nascency and dying.

In this article I want to point to importance of human naturalness touching the problem of protection of human life, which increased in a few last decades, because of using new biomedical methods. From the analysis of this debate it is evident that it is almost unreal to find a consensus in the issues of protection of human life. On one side there is an opinion, which takes human life as untouchable value, on the other side there is an opinion, which justifies interference to natural process of human life, because everybody has right of choice. But the main question is, if we are competent to interfere on human naturalness. This article is therefore touching the problem of understanding human naturalness.

In the first place the historical development of understanding human naturalness is described in this article. The main part analyzes understanding of human naturalness in modern scientific-technological period. Generally it is not sure that it is possible to answer the question what human naturalness really means. In spite of this we have to notify the importance of human naturalness in questions of human life protection.